

Misverstanden over vergrijzing

GIJS BEETS ENTINEKE FOKKEMA

Wensenpakket van velen niet te realiseren

Demografische ontwikkelingen kennen een zekere logica: zo kan sterfte pas plaatsvinden nadat iemand (levend) is geboren, echtscheiding pas nadat een huwelijk is gesloten, en als een vrouw een tweede kind krijgt, is zij ooit al eens maar niet meer dan eens moeder geworden. Dit zijn voorbeelden van logica op het individuele (micro)niveau en iedereen kan die gemakkelijk volgen. Op macroniveau is de logica soms wat lastiger te doorgronden. Zo wordt het vergrijzingsproces vaak onvoldoende begrepen waardoor oplossingen worden aangedragen die geen of zelfs een averechts effect hebben. Mensen die een verdere vergrijzing willen tegengaan door te pleiten voor meer kinderen en/of immigranten én tevens de voorkeur geven aan een minder vol Nederland zijn zich er vaak niet van bewust dat beide wensen niet samen in vervulling kunnen gaan.

In Nederland is momenteel 14 procent van de bevolking 65 jaar of ouder. In 1900 was dat nog vijf procent. Aanvankelijk steeg dat percentage nauwelijks, maar sinds 1930 voltrekt het vergrijzingsproces zich steeds sneller (zie figuur 1). De vergrijzing van onze samenleving wordt vaak als een probleem ervaren. Het ouder worden van de bevolking wordt geassocieerd met fysieke achteruitgang en dood, zaken die we eigenlijk niet willen en waar we alleen maar heel veel last van menen te hebben. De vergrijzing kost bovendien handenvol geld, steeds meer zelfs, en wie moet dat betalen? Veel mensen vinden een groene samenleving een stuk aantrekkelijker.

Vaak worden oplossingen aangereikt om een verdere vergrijzing, en vooral de kosten daarvan, tegen te gaan, zonder dat het vergrijzingsproces precies wordt begrepen en de gevolgen van de aangereikte oplossingen worden overzien. Daarom hier aandacht voor enkele vaak gehoorde misverstanden rond vergrijzing.

Misverstand: vergrijzing en ontgroening zijn synoniem

Vergrijzing staat voor een stijging van het aantal personen in de hogere leeftijdsgroepen (65-plussers) ten opzichte van de totale bevolking: de gemiddelde leeftijd van de bevolking stijgt, de bevolking vergrijsst. Dat kan theoretisch bijvoorbeeld komen doordat:

- het aantal 0-19-jarigen afneemt door een dalende vruchtbaarheid,
- het aantal 65-plussers toeneemt door een stijgende levensverwachting,
- een grote groep 65 jaar wordt (de babyboomers bijvoorbeeld),
- het aantal 20-64-jarigen, de potentiële beroepsbevolking, daalt, door emigratie bijvoorbeeld, of door een ziekte als HIV/AIDS die veel slachtoffers in juist de middengroepen eist.

In Nederland zijn het vooral de babyboomers en de dalende vruchtbaarheid vanaf het eind van de jaren zestig van de vorige eeuw die de huidige vergrijzingsgolf veroorzaken.

Ontgroening staat voor een daling van het aantal personen in de lagere leeftijdsgroepen (0-19-jarigen) ten opzichte van de totale bevolking: de

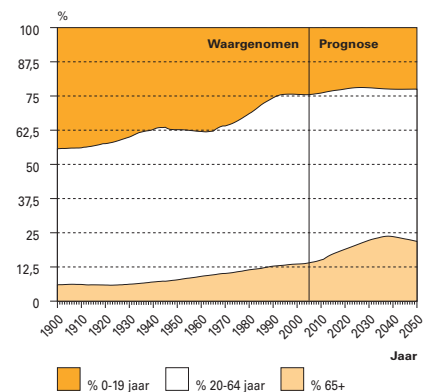
Foto: Marcel Minnée

gemiddelde leeftijd van de bevolking stijgt ook nu, de bevolking ontgroent. Ontgroening kan worden veroorzaakt door veranderingen in dezelfde demografische grootheden.

Vergrijzing en ontgroening hebben dus meestal hetzelfde effect maar zijn niet synoniem. Zij kunnen zelfs elkaars oorzaak en/of gevolg zijn: wanneer de bevolking ontgroent en de potentiële beroepsbevolking blijft gelijk van omvang, dan treedt vergrijzing op. Andersom kan ontgroening worden veroorzaakt door vergrijzing. De ontwikkeling van zowel de vergrijzing als de ontgroening is derhalve mede afhankelijk van de ontwikkeling in andere leeftijdsgroepen.

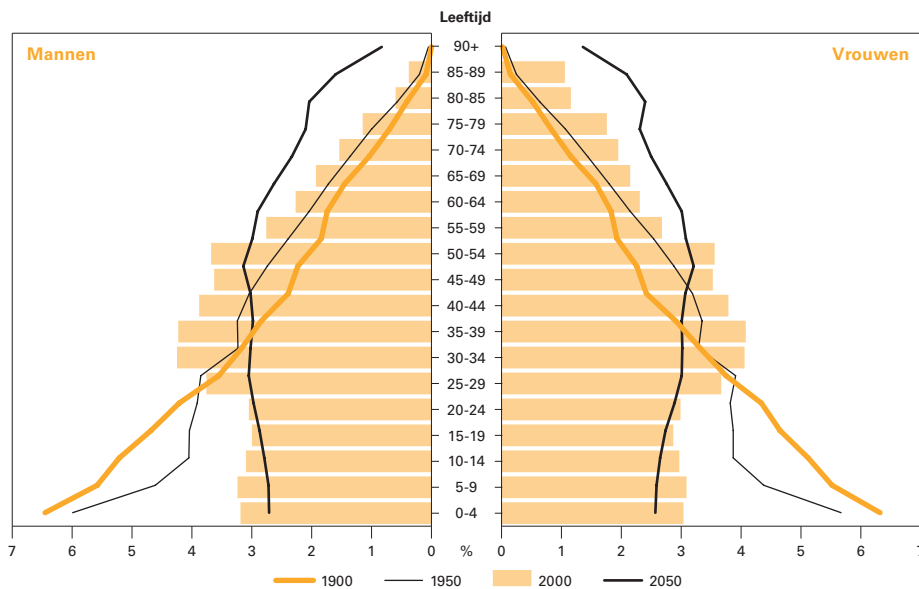
De twee verschijnselen treden vaak tegelijkertijd op, maar dit hoeft niet het geval te zijn. Treedt vergrijzing op en neemt tegelijkertijd de groep 20-64-jarigen in omvang af dan hoeft geen ontgroening op te treden. Sinds 1900 stijgt het percentage 65-plussers. Het percentage 0-19-jarigen laat een voortdurende daling zien, behalve echter in de periode na de Tweede Wereldoorlog (de naoorlogse babyboom): Nederland was van 1946 tot 1962 aan het vergrijzen (van 7,4 naar 9,3 procent) én aan het vergroenen (van 36,9 naar 38,1 procent). Ook vanaf 1998 is er sprake van een lichte vergroe-

Figuur 1. Ontgroening en vergrijzing in Nederland, 1900-2050 (%)

Bron: CBS.

Figuur 2. Leeftijdopbouw Nederlandse bevolking naar geslacht, 1900, 1950, 2000, 2050

HET MOAB-ONDERZOEK

Sinds 1983 doet het NIDI periodiek onderzoek naar de meningen van de Nederlandse bevolking ten aanzien van het huidige beleid gericht op het combineren van werk en ouderschap en naar opvattingen die leven over eventuele nieuwe door de overheid te treffen maatregelen. Daarnaast wordt informatie ingewonnen over de publieke opinie jegens jongeren en ouderen, het krijgen van kinderen en de aanwezigheid van buitenlanders in Nederland.

In dit artikel werd gebruik gemaakt van gegevens uit het meest recente onderzoek naar 'Meningen en Opvattingen over Aspecten van het Bevolkingsvraagstuk' (MOAB), uitgevoerd in juni 2002. Bijna 2.000 mensen van 16 jaar of ouder hebben aan dit onderzoek meegedaan, een respons van 68 procent. De uitkomsten werden herwogen naar geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, opleiding en regio. Daarmee is de groep ondervraagden gestandaardiseerd op de verdeling binnen de Nederlandse bevolking. Aangenomen mag worden dat de steekproef een voldoende betrouwbare afspiegeling vormt van de opvattingen onder de bevolking van Nederland. De hier gepresenteerde resultaten beperken zich tot de 936 respondenten die de daling van het aandeel jongeren in de bevolking gedurende de laatste 20 jaar een (zeer) slechte ontwikkeling vinden.

ning (van 24,3 naar 24,5 procent in 2004) terwijl de vergrijzing gewoon doorgaat. Navent daalde in die periodes het aandeel van de bevolking van 20-64 jaar in de totale bevolking.

Vergrijzing en ontgroening hebben ten slotte een verschillende lading: bij vergrijzing denken we aan de problematiek rond de groei van het aantal ouderen voor bijvoorbeeld de gezondheidszorg en de huisvesting, ontgroening wordt geassocieerd met bijvoorbeeld kleinere aantallen zuigelingen en daardoor afnemende zuigelingenzorg, en minder schoolleerlingen.

Treden vergrijzing en ontgroening samen op dan spreken we van veroudering, maar alleen wanneer ook de gemiddelde (of mediane) leeftijd van een bevolking stijgt. De gemiddelde leeftijd van een bevolking wordt berekend door de leeftijd van alle tot die bevolking behorende personen op te tellen en te delen door het aantal personen. De mediane leeftijd is de leeftijd waarbij de ene helft van de bevolking ouder is en de andere helft jonger.

Kort samengevat, door de bank genomen wisselen vergrijzing en vergroening elkaar af maar zij kunnen tijdelijk ook tegelijk optreden.

Misverstand: vergrijzing is een recent fenomeen en wordt een steeds groter probleem

Dat vergrijzing geen recent fenomeen is bleek al uit figuur 1. Het proces is al meer dan 100 jaar aan de gang en manifesteert zich steeds sterker. Figuur 2 brengt duidelijk in beeld hoe onze bevolking meer en meer verouderd. Vooral de terugval van het kindertal in de jaren zeventig versnelde het vergrijzingsproces. Vanaf 2010, wanneer de naoorlogse geboortegolf 65 jaar wordt, zal het percentage 65-plussers extra gaan toenemen. Dat is echter tijdelijk. De babyboomers hebben immers niet het eeuwige leven. Na deze 'vergrijzingsgolf' zal het percentage 65-plussers weer iets gaan dalen en ligt enige vergroening in het verschiet. Volgens de bevolkingsprognoses die het CBS onlangs publiceerde komt de vergrijzing rond 2038 met 23,8 procent 65-plussers tot een hoogtepunt en wordt rond 2050 een percentage van circa 22 verwacht.

Bekijken we het hele traject van 1900 tot 2050 dat moeten we constateren dat we het grootste deel van de vergrijzingsgolf al achter de rug hebben. In termen van tijd praten we natuurlijk wel over een ander verloop. De groei van vijf naar 14 procent, bijna een verdrievoudiging, vond plaats in ruim een eeuw tijd (dat is dus gemiddeld 0,1 procentpunt per jaar erbij), die van 14 naar 24 procent, nog geen verdubbeling, zal in minder dan een halve eeuw verlopen (gemiddeld 0,2 procentpunten per jaar erbij). Bovendien praten we over volstrekt andere absolute aantallen personen.

Of de aanstaande versnelling van de vergrijzing een probleem is, blijft hier in het midden. Het is in ieder geval een uitdaging, die we overigens zelf hebben gecreëerd. De gedaalde kindertallen en de gestegen levensverwachting zijn niet zomaar uit de lucht komen vallen. Aan de gestegen levensverwachting hebben we jarenlang gewerkt (waaronder terugdringen van de zuigelingensterfte en van ziekten die voorheen tot vroegtijdige sterfte leidden, betere kwaliteit van hygiëne en voedsel). De vruchtbaarheid daalde in de jaren zeventig doordat men kleinere gezinnen wenste en door uitstelgedrag, dat mogelijk werd gemaakt door steeds effectievere anti-conceptie.

Misverstand: vergrijzing ontstaat vooral door een stijgende levensverwachting

Uit demografische statistieken valt af te leiden dat vooral een dalende vruchtbaarheid een sterk effect heeft op de in gang gezette vergrijzing, veel meer dan een stijgende levensverwachting. Ook in Nederland is dat zo. De donkere lijn in figuur 3, de leeftijdsopbouw waar de 'grijsheid' van de bevolking van afhangt, is een vrij getrouwe afspiegeling van de geboorteeniveaus (de lichte lijn). Door de figuur een kwartslag te draaien, is trouwens de 'piramide' te zien.

Sterfte 'schaaft' over het algemeen slechts in beperkte mate aan de geboortecurve, zeker tot de leeftijd van 60 jaar. Daarna gaat de curve van de overlevers wat sneller naar beneden, maar blijven de 'grillen' van de oorspronkelijke geboortecurve nog lang zichtbaar.

Ook migratie heeft maar een bescheiden effect. Het aantal personen uit een bepaald kalenderjaar kan zelfs hoger worden dan er ooit kinderen in dat specifieke jaar zijn geboren (figuur 3). Dit geldt bijvoorbeeld voor 1965 en komt doordat het aantal immigranten geboren in dat jaar groter is dan het aantal personen uit dat geboortear dat is overleden of geëmigreerd. De vorm van de leeftijdsopbouw verandert hierdoor echter niet fundamenteel en dat bepaalt de vergrijzingintensiteit.

De aanstaande versnelling van het vergrijzingsproces in Nederland wordt vooral veroorzaakt door een combinatie van de opvallend grote naoorlogse geboortegolf die de 65-jarige leeftijd bereikt en de situatie binnen de daaropvolgende leeftijdsgroepen die kleiner van omvang zijn als gevolg van het zeer sterk gedaalde kindertal in de jaren zeventig. Veel meer door vruchtbaarheid dus dan door sterfte. In figuur 3 zijn deze effecten duidelijk waarneembaar.

Misverstand: vergrijzing is gemakkelijk oplosbaar

Er zijn drie mogelijkheden om vergrijzing tegen te gaan: zorgen dat de levensverwachting gaat dalen, dat het gemiddeld kindertal per vrouw gaat stijgen en/of dat de immigratie van jongeren dan wel de emigratie van ouderen wordt bevorderd.

Sterfte

Beleid gericht op een *dalende levensverwachting* is natuurlijk alleen al op ethische gronden onbespreekbaar. De mensheid streeft juist een steeds langere levensduur na, die zoveel mogelijk in goede gezondheid wordt doorgebracht, en de vergrijzing drukt mede uit hoe succesvol we in dat opzicht de afgelopen eeuw hebben geopereerd. Blijven er dus nog twee opties over.

Vruchtbaarheid

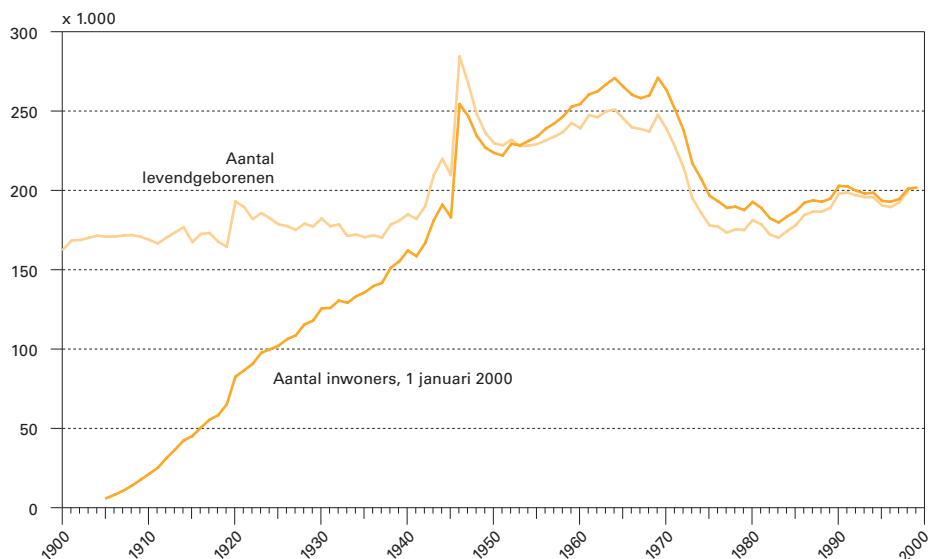
Allereerst de stijging van het *gemiddeld kindertal*. Meest voor de hand liggende optie is een kindertal dat op of boven het vervangingsniveau ligt. Dat betekent dat het kindertal per vrouw zou moeten stijgen van rond 1,7 nu naar ten minste 2,1. In een bevolking zonder migratie zal op termijn vergroening optreden indien het gemiddeld kindertal per vrouw boven het vervangingsniveau ligt en de levensverwachting constant is. Daalt de levensverwachting, dan treedt er nog meer vergroening op. Stijgt de levensverwachting, dan hangt de vergroening af van het verschil tussen het geldende kindertal en het vervangingsniveau. Voor vergrijzing geldt de omgekeerde redenering.

Het is zeer onwaarschijnlijk dat er in Nederland op korte termijn grotere gezinnen zullen worden gesticht of dat vrouwen op jongere leeftijd kinderen zullen krijgen. Integendeel: uit onderzoek blijkt dat de bevolking juist lage kindertallen wenst. In een land met goede anticonceptie is het in zo'n geval uiterst lastig om hoge kindertallen te realiseren. Specifiek beleid gericht op de beïnvloeding van vruchtbaarheidsgedrag is schaars en over het algemeen weinig succesvol. Kindvriendelijk beleid kan mensen er misschien toe brengen om op iets jongere leeftijd kinderen te krijgen maar leidt er waarschijnlijk niet toe dat mensen uiteindelijk ook meer kinderen zullen hebben.

Migratie

Sommigen denken dat de vergrijzing gemakkelijk kan worden tegengegaan door *immigratie* te stimuleren. Immigratie heeft echter veel minder effect dan verhoging van de vruchtbaarheid. Immigranten zijn immers meestal veel ouder dan pasgeboren kinderen en zullen, als ze in Nederland blijven wonen, zelf al snel hun steentje gaan bijdragen aan het vergrijzingsproces. Weliswaar krijgen migranten meer kinderen dan autochtonen, maar dit geldt vooral voor de eerste generatie migranten. Met een specifiek toelatingsbeleid (bijvoorbeeld tijdelijke werkvergunningen voor jongeren) is het inderdaad mogelijk om in te grijpen mits dat niet ten koste gaat van mensenrechten. Daarbij moet dan wel worden bedacht dat het wegtrekken van jonge

Figuur 3. Aantal inwoners op 1 januari 2000 naar geboortjaar en aantal levendgeborenen per kalenderjaar in de 20ste eeuw, Nederland (absolute aantallen)

ren uit de landen van herkomst het vergrijzingsproces aldaar zal versnellen.

Misverstand: vergroening heeft geen gevolgen voor de bevolkingsomvang

Als we de bevolking van Nederland niet verder willen laten verouderen dan momenteel het geval is dan kan dat theoretisch via immigratie maar we praten dan al gauw over circa 300.000 immigranten extra per jaar. Het laat zich raden welke effecten een dergelijk ruimhartig immigratiebeleid op termijn heeft voor het inwonertal: de vergrijzing kan worden tegengegaan mits we accepteren dat Nederland rond 2050 circa 39 miljoen inwoners heeft. Weinig kans dat we daarvoor de handen op elkaar krijgen. In de afgelopen 50 jaar heeft de migratie naar Nederland overigens maar een zeer beperkt dempend effect gehad op de vergrijzing.

Eenzoged heeft een herstel van het kindertal tot het vervangingsniveau gevolgen voor het inwonertal. Zou Nederland de komende decennia geen nettomigratie kennen en zou het kindertal vanaf 2025 op vervangingsniveau komen dan bedraagt het inwonertal rond 2050 ruim 18 miljoen. Nederland is dan wel iets grijzer dan nu, maar minder dan het CBS in de laatste bevolkingsprognose verwacht. Bij een migratieoverschot naast de hogere vruchtbaarheid komt het inwonertal uiteraard hoger uit.

Kortom, vergroening leidt tot meer inwoners; een minder vol Nederland heeft juist baat bij vergrijzing.

Wens en werkelijkheid: dilemma's rond vergrijzing

Om vergrijzing tegen te gaan worden er soms oplossingen aangedragen die geen of zelfs een averechts effect hebben. Iemand die pleit voor meer kinderen en/of immigranten én tevens de voorkeur geeft aan een minder vol Nederland is zich er vaak niet van bewust dat beide wensen niet samen in vervulling kunnen gaan. Het NIDI beschikt over cijfers waaruit blijkt dat er nogal wat mensen wat dat betreft voor een persoonlijk dilemma staan.

In het NIDI-surveyonderzoek Mening en

demodata

In 2004 eindigden 5.000 huwelijken in een flitscheiding. In 2001, 2002 en 2003 waren dat er respectievelijk tegen de 1.000, 4.100 en 4.800. Bij een flitscheiding wordt een huwelijk omgezet in een geregistreerd partnerschap zonder tussenkomst van de rechter. De flitscheiding is een snelle procedure. Ongeveer 60 procent is binnen een maand geregeld, 75 procent na drie maanden en 90 procent na een jaar. De mogelijkheid tot flitscheiding bestaat vanaf 1 april 2001. Het totaal aantal echtscheidingen daalde van 37.000 in 2001 tot 32.000 in 2004. Door de groei van het aantal flitscheidingen bleef het totaal aantal huwelijken dat is ontbonden de afgelopen jaren ongeveer gelijk. De flitscheiding is dus een serieus alternatief voor de formele echtscheiding (CBS).

Overal ter wereld wordt de bevolking gemiddeld ouder. In diverse Europese landen maken de 65-plussers al bijna een vijfde van de bevolking uit en hun aandeel groeit. Veel geïndustrialiseerde landen tellen meer grootouders dan kleinkinderen. Van de grotere landen staat Italië bovenaan met bijna 20 procent 65-plussers, op de voet gevolgd door Japan, Griekenland en Duitsland. Niet alleen de rijke landen maar ook de minder ontwikkelde landen vergrijzen. In samenlevingen met geen of een slecht ontwikkeld sociaal zekerheidssysteem betekent die ontwikkeling nieuwe sociale problemen. In uiteenlopende landen als Maleisië en Columbia wordt tussen 2000 en 2030 een verdrievoudiging van het aandeel 65-plussers verwacht. China zal in 2050 naar verwachting 349 miljoen ouderen tellen, meer dan de huidige bevolkingsomvang van de VS. Rond 2050 zullen 1,2 miljard van de in totaal bijna 1,5 miljard 65-plussers in de Derde Wereld leven (Population Reference Bureau).

Opvattingen over Aspecten van het Bevolkingsvraagstuk (MOAB), zie kader, is gevraagd naar de mening van mensen over onder andere:

- het gegeven dat het aandeel jongeren onder de 20 jaar in de periode 1980-2001 sterk is gedaald (van 32 jongeren op iedere 100 inwoners naar 24);
- de gewenste richting van het totale inwonertal;
- het huidige aantal buitenlanders; en
- het aantal kinderen dat een vrouw minimaal in haar leven zou moeten krijgen.

De aandacht wordt hier gericht op dat deel van de respondenten in dit onderzoek dat de daling van het aandeel jongeren een (zeer) slechte ontwikkeling vindt. Dit betreft 53,3 procent van alle respondenten. Zij zouden, om een verdere daling van het aandeel jongeren tegen te gaan, pleitbezorgers moeten zijn voor méér kinderen en/of migranten erbij dan nu het geval is en zij zouden een groei van de bevolkingsomvang niet moeten schuwen.

De tabel laat zien dat verreweg de meesten niet aan dit profiel voldoen. Slechts 11,5 procent geeft de voorkeur aan een voller Nederland, 63,6 procent ziet graag dat het aantal inwoners op het huidige niveau blijft en 24,8 procent zou graag een 'groener Nederland' gecombineerd willen zien met een 'minder vol Nederland', wat eenvoudigweg niet mogelijk is.

Uit de tabel blijkt verder dat het aantrekken van extra migranten een weinig populaire maatregel is om op korte termijn een verdere vergrijzing tegen te gaan. Verreweg de meeste mensen die de recente daling van het aandeel jongeren een (zeer) slechte ontwikkeling vinden, bestempelen het huidige aantal buitenlanders al als te veel; vrijwel niemand binnen deze groep wenst méér migranten. Ervan uitgaande dat niemand de voorkeur uitspreekt voor een verlaging van de gemiddelde levensverwachting, zou de oplossing voor vergroening dus moeten liggen in het verhogen van het aantal kinderen per vrouw. Maar ook daarvan blijken de meesten geen voorstander te zijn: 46 procent vindt het krijgen van kinderen een privé-aangelegenheid, 23 procent geeft een gewenst minimum aantal kinderen op dat onder het vervangingsniveau ligt (< 2 kinderen) en 31,4 procent is van mening dat vrouwen minimaal twee of meer kinderen moeten krijgen.

Nog geen kwart maakt derhalve een demografisch logische combinatie van de vier onderwerpen. Alle anderen staan voor een dilemma. Onder hen is een groep (13,6 procent van het totaal) die vindt dat én de daling van het aandeel jongeren een (zeer) slechte zaak is, én het inwonertal moet afnemen, én er teveel buitenlanders zijn én het kindertal niet boven het vervangingsniveau moet uitkomen. Veel van hen zijn jong (15-24 jaar) of wat ouder (65+) en gemiddeld lager opgeleid. Deze groep bestaat uit nagenoeg evenveel mannen als vrouwen.

Tot slot

De vergrijzing is geruime tijd geleden in gang gezet en een verdere vergrijzing is zonder draconische maatregelen onontkoombaar. Rond 2010 wordt een versnelling van de vergrijzing verwacht wanneer de eerste babyboomers met pensioen gaan. Het toppunt van de vergrijzing komt pas rond 2038 in zicht. De daling van het percentage ouderen die daarop volgt, is echter minder sterk dan de stijging daarvoor.

Het huidige aandeel ouderen is, vooral in vergelijking met andere Europese landen, betrekkelijk laag: het is eerder dat Nederland pal na de Tweede Wereldoorlog met een extreem jonge bevolking te maken kreeg dan thans met extreem veel ouderen. Zetten we onze huidige en toekomstige vergrijzing af tegen de ontwikkelingen in andere Europese landen dan blijkt Europa weliswaar het meest vergrijpsde werelddeel op aarde maar binnen Europa zijn de verschillen aanzienlijk. Momenteel is Nederland na Ierland het minst vergrijpsde land binnen de EU-15. Binnen dezelfde groep landen zal ons land rond 2050 naar verwachting zijn opgeschoven naar plaats 11. Om de vergrijzing (geheel of gedeeltelijk) tegen te gaan, zou een pronatalistisch en/of een ruimhartig migratiebeleid nodig zijn. Beide typen van maatregelen leiden onherroepelijk tot een verdere groei van de bevolking. Mensen die Nederland te oud én te vol vinden, staan dus voor een dilemma. Het MOAB-onderzoek maakt duidelijk dat een substantieel deel van onze bevolking met een combinatie van demografische wensen rondloopt die niet logisch is. Een basiscursus demografie kan wellicht voor hen geen kwaad.

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en beoogt de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken te bevorderen. Inlichtingen over toezending van kopij kunnen worden ingewonnen bij de redactie

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding is toegestaan. Toezending van bewijs-exemplaren wordt op prijs gesteld.

Het NIDI is een instituut van de KNAW dat zich bezighoudt met onderzoek naar ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de bevolking

colofon

Demos	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry Bronsema, eindredacteur dr. Harry van Dalen dr. Tamar Fischer dr. Ernst Spaan
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	http://www.nidi.nl/public/demos/
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	Drukkerij Repko, Voorburg

LITERATUUR

- Huisman, Corina en Liesbeth Heering (2001), Rekenexercitie wijst uit: Halve eeuw migratie had zeer geringe invloed op vergrijzingsproces. *DEMOS*, 17, juli / augustus 2001, pp. 57-60.
- Imhoff, Evert van en Nico van Nimwegen (2000), Migratie GEEN remedie tegen vergrijzing. *DEMOS*, 16, februari 2000, pp. 9-10.

Drs. G.C.N. Beets en **dr. C.M. Fokkema**, NIDI

Mening over gewenste richting bevolkingsomvang, aantal buitenlanders en minimum kindertal onder personen die de recente daling van het aandeel jongeren een (zeer) slechte zaak vinden (gewogen %)

	Gewenste richting aantal inwoners in Nederland in de toekomst									
	Afname			Gelijk			Toename			Totaal
	Mening aantal buitenlanders in Nederland			Mening aantal buitenlanders in Nederland			Mening aantal buitenlanders in Nederland			
	Te veel	Noch te veel, noch te weinig	Te weinig	Te veel	Noch te veel, noch te weinig	Te weinig	Te veel	Noch te veel, noch te weinig	Te weinig	
Minimum aantal kinderen per vrouw t.o.v. vervangingsniveau										
< vervangingsniveau	6,2	1,5	0,0	7,3	5,1	0,1	1,0	1,5	0,0	22,6
maakt niet uit	7,4	2,7	0,0	15,8	15,6	0,0	1,4	2,9	0,2	46,0
≥ vervangingsniveau	6,4	0,6	0,0	13,6	6,1	0,1	1,8	2,5	0,2	31,4
Totaal	19,9	4,9	0,0	36,7	26,7	0,2	4,2	6,9	0,4	100,0